

Drie leermomenten in de ontmoeting met Israël

Bezinning op de classicale commissie Kerk & Israël, Zuid - Holland Noord

15 mei 2019, Terpzicht Schiedam, Joop Zuur

1. Aqiba ben Joseph (60-135)

Vanuit de figuur van rabbi Aqiba kunnen drie leermomenten worden ontdekt in het joodse beth ha-midrash:

- respect voor de tekst tot in alle details
- Israël plaatst ons in de concrete geschiedenis, maar denkt niet historisch
- ketters kent het jodendom niet; Aqiba had opvattingen die veroordeeld werden, maar dat neemt niet weg dat hij tot de toonaangevende rabbijnen behoorde

2. Respect voor de details van teksten

In Gen. 2, 7 wordt gezegd dat JHWH Adam formeerde. In het Hebreeuws wordt de yod aan het begin van een werkwoord verdubbeld. Dat gebeurt door een puntje in de yod, niet door de yod twee maal te schrijven. Aqiba staat er bij stil dat zulks in Gen. 2, 7 nou juist wel gebeurt. De verklaring die Aqiba geeft wordt ook weergegeven bij Rasji: '[Met twee 'yodden' doelende op] twee scheppingen: de eene schepping voor deze wereld, en eene schepping voor bij de herleving der doden.¹

3. Menachot 23b

Rab Jehuda zei: Rab heeft gezegd: op het uur dat Mozes naar de hoogte opging vond hij de Heilige, gezegend Hij, zoals Hij daar was en een krans om een letter wond. Hij zei tot Hem: Heer der wereld, wie hindert uw hand? Hij zei tot hem: er zal een mens zijn die in de toekomst, aan het eind van vele geslachten; Aqiba ben Joseph is zijn naam; die in de toekomst uit elk streepje hele bergen leefregels uitleggen zal. Hij zei voor zijn aangezicht: Heer van de wereld, laat mij hem zien. Hij sprak tot hem: wend je naar achteren. Hij ging en ging zitten aan het einde van acht rijen. Hij begreep echter niet wat ze zeiden. Toen verloor hij zijn concentratie. Toen hij bij een bepaald onderwerp kwam zei een leerling tegen hem: Rabbi, vanwaar heb je dat? Hij zei tot hem: het is een leefregel van Mozes vanaf de Sinay. Toen vond hij (= Mozes, JZ) rust. Toen wendde Mozes zich, kwam voor de Heilige, gezegend Hij, en zei voor zijn aangezicht: Heer van de wereld, jij hebt een mens als deze, en je geeft de Torah aan mij? Hij sprak tot hem: zwijg. Zo stond het in mijn plan voor mij. Toen zei hij voor zijn aangezicht: Heer van de wereld, Gij hebt mij zijn onderricht (Hebr.: Torah) laten zien; laat mij zijn loon zien. Hij sprak tot hem: wend je naar achteren. Hij wendde zich naar achteren en zag hoe zijn vlees op de vleesbank werd afgewogen. Hij zei tot hem: Heer van de wereld, zo'n onderricht, en zo'n loon? Hij sprak tot hem: zwijg, zo ontstond het in plan voor mij.²

4. Geschiedenis, geen historisme

De Joodse traditie zet ons neer in een concrete geschiedenis, ook als de plaats van de drama-tiek de 'hemel' is. De Tora wordt aan Mozes gegeven op de Sinay. De ontwikkeling van de leer gaat door, ook als de tekst van de Tora geschreven is. Aqiba komt vele generaties later. Mozes begrijpt weinig van wat Aqiba uit de Tora haalt. Maar dat gebeurt in een geschiedenis waarin de

¹ Te vinden in A.S. Onderwijzer, *Nederlandse vertaling van de Pentateuch benevens eene Nederlandse vertaling van Rashie's Pentateuch-commentaar*, Amsterdam 1975² (1895), 25

² Vgl. echter H.L. Strack, *Einleitung in Talmud und Midrasch*, München 1976⁶ (1887), 125: 'Freilich ist diese Stelle ... nicht ohne satirischen Beigeschmack.' Vgl. Elie Wiesel over Aqiba in *Mijn liefde voor de Talmud*, portretten en legenden van joodse wijsheid, Kampen 2005, 145-167

Tora verder gaat en haar werking heeft. In alle ongelijktijdigheid zijn Mozes en Aqiba toch gelijktijdig. Daarom kan JHWH aan Mozes laten zien wat Aqiba leert, al begrijpt Mozes daar niets van. Dat Mozes Aqiba aan het werk ziet duidt op gelijktijdigheid, dat Mozes daar weinig van begrijpt laat de ongelijktijdigheid zien. Het historisme (vrucht van 19de eeuwse filosofie) deelt de geschiedenis op in perioden³ die streng van elkaar gescheiden zijn. Deze manier van denken begrijpt er niets meer van dat een schilder uit de 17de eeuw Kaïn en Abel op de knieën van Adam afbeeldt terwijl deze hen voorleest uit de 'Heidelbergse Catechismus'. Vgl. de rabbijnse uitleg van Gen. 25, 22: als Rebekka langs een heidense tempel liep, wilde Esau er uit, liep ze langs een synagoge wilde Jakob er uit.⁴ In de rabbijnse omgang met de teksten van Tenakh lopen tijden door elkaar en gaan ze in elkaar over. Vgl. hier Rasji op Gen. 22, 1 waar de woorden *acherim haddebarim* wordt betrokken op een discussie tussen JHWH en satan, dat JHWH hem nog nooit had beproefd op de echtheid van zijn vertrouwen. Job 1 wordt hier ingeschoven.

5. Jisjma'el contra Aqiba (eerste helft tweede eeuw gebruikelijke jaartelling)

Over Aqiba schrijft J.L. Palache: 'R. Akiba is het vooral die de methode van Hillel om de mondelinge regels uit de schriftelijke af te leiden, in de uiterste consequenties toepaste en deze nog verder uitbreidde. In elk woord, elk woorddeel, elke letter wilde hij aanwijzingen vinden voor de manier waarop die geïnterpreteerd moest worden.'⁵ 'De Tora spreekt de taal van de mensen' zei Jisjma'el.

6. Sanhedrin 38b

'Totdat tronen opgesteld werden en een oude van dagen er ging zitten. (Dan 7,9) Waartoe zijn die meervoudsvormen? Dat heeft R. Jochanan beantwoord. R. Jochanan zei n.l.: de Heilige, gezegend Hij, doet niets zonder dat Hij beraadslaagt met zijn hogere dienaren, want het heet: *Dit bevel berust op het besluit der wachters en deze zaak op het woord der heiligen, opdat de levenden mogen weten dat de Allerhoogste macht heeft over het koningschap der mensen,* Dan 4,17).⁶ Dat alles zou vrede kunnen geven, maar: *totdat tronen opgesteld werden* - wat is daartoe te zeggen? Eén voor Hem en één voor David. Er werd namelijk geleerd: één voor Hem en één voor David.⁷ Dat zijn woorden van Rabbi Aqiba. Rabbi José zei tegen hem: Aqiba, hoe lang ontwijfd jij nog de Sjekhina? Nee, maar één voor het gericht en één voor de genade. Heeft R. Aqiba deze verklaring van R José aangenomen, of heeft hij hem niet van hem aangenomen? Kom en hoor: er wordt namelijk geleerd: één voor het gericht en één voor de genade; dat zijn woorden van R. Aqiba. R. El'azar ben Azarja zei tot hem: Aqiba, wat heb je met stichtelijke uitleg te maken? Hou je liever bezig met Melaatsheid en Tenten. Nee, maar één als stoel en één als voetbank. Namelijk de stoel om op te zitten en de voetbank voor de voeten.'

Van Aqiba werd gedacht dat hij overhelde naar de christenen. Daar is geen enkele grond voor. Wel lijkt hij een tijd geloofd te hebben dat Bar Kochba de Messias was (is overigens omstreden). Daar is hij van terug gekomen. Vanwege zijn sterk allegorische uitleg zou hij in de kerk verketterd zijn, zoals later met Origenes is gebeurd. Aqiba blijft ondanks alle kritiek een belangrijke rabbijn.

³ De periodisering van de historie is er trouwens al in de apocalyptische literatuur, en bij theologen als Ireneüs (140-202), Joachim di Fiore (1130-1202) en is breed uitgewerkt bij Johannes Coccejus (1603-1669). In de 20ste eeuwse breder uitgewerkt door de Baselse tegenvoeter van Karl Barth, Oscar Cullmann, in ons land bijvoorbeeld prof. Benne Holwerda (1909-1952) en prof. Herman Ridderbos (1909-2007).

⁴ Bijvoorbeeld bij Rashi, 305 bij Gen. 25, 22). 'Een andere verklaring: zij worstelden met elkaâr en streden over het erfelijk bezit der twee werelden' (met verwijzing naar Jalkut I.110).

⁵ J.L. Palache, *Inleiding in de talmoad*, 1980³ (1922), 42

⁶ In de joodse traditie speelt 1 Kon. 22, 19 een beslissende rol als het gaat om het meervoud in Gen. 1, 26v.

⁷ Ook aan deze woorden is ontleend dat Aqiba tot het christendom neigde (Zoon van David...).